

SIMÁNDI IRÉN

A magyar gazdaság a Szabad Európa Rádió Reflektorában (1951–1956)

A második világháborút követően kialakult hidegháború egyik fontos nyugati vállalkozása volt a *Szabad Európa Rádió* (SZER) létrehozása. A rádió meghirdetett célja – az amerikai külpolitikai törekvésekkel összhangban – az 1945 után kettészakadt Európa egyesítése, a vasfüggöny mögött maradt népek felszabadítása volt. A SZER magyar osztályát 1950 elején szervezték meg New Yorkban. A támogatók köréhez tartozott a *Magyar Nemzeti Bizottmány*, Varga Béla vezetésével. A rádió 1951 májusában költözött Münchenbe és itt működött 1993. október 31-ig. A müncheni magyar munkatársak 1951. július végén kezdték meg munkájukat a rádiónál. A magyar osztály első igazgatója Dessewffy Gyula, a helyettese pedig Thury Lajos volt, az első ünnepi adás 1951. október 6-án hangzott el. A rádió munkatársaként dolgozott Münchenben 1951–1976 között Győri (Mikes) Imre (1900–1990). A SZER magyar osztályának egyik alapító tagjaként, már ismert és gyakorlott újságíróként – Gallicus álneven – írta és szerkesztette a rádió egyik legérdekesebb, leghallgatottabb műsorát, a *Reflektort*. Kommentárjaiban követte a világpolitika szinte minden jelentős eseményét, írásainak többsége azonban a magyar bel- és külpolitikával foglalkozott. Igazságérzete, szociális érzékenysége, széles körű érdeklődése, műveltsége arra készítette, hogy képességének és tudásának legjavát adva tájékoztattassa hallgatóit a legfontosabb eseményekről. Írásai tényeken alapuló, mélyreható elemzések voltak, nem riadtak vissza a komoly és néha meghökkentően merész bírálatoktól, kritikáktól sem, amelyek az adott történelmi korszakra, annak politikusaira – gyakran név szerint – vonatkoztak. A rádió munkatársaként és újságíróként elfogadta ugyan az amerikai vezetéstől kapott direktívákat, de az életfelfogásából, egyéniségéből adódóan kommentárjaiban megfigyelhetőek az indulatos túlzások, néha túlkapások is a magyarországi események bemutatásában, elemzésében. Ezekkel természetesen a rádió deklarált célkitűzését követte.

Reflektor című műsorának kommentárjaiból azokat elemezzük, amelyek 1951–1956 között a magyar gazdaságra, és ezen keresztül a társadalmi változásokra mutatnak rá, párhuzamba állítva a SZER adásait a párt hivatalos lapja, a *Szabad Nép* idevágó cikkeivel. A SZER adásai a magyar közvéleményre igen nagy befolyást gyakoroltak, a *Reflektor* kommentárjai az ötvenes évek történelmének fontos forrásai.

Az erőszakolt iparosítás és következményei

A magyar gazdaság szocialista iparosításának időszaka 1948-ban az államosításra vonatkozó 1948:XXV. tc. elfogadásával kezdődött. Folytatódott az első öt éves terv kidolgozásával és tovább fejlesztésével, amelynek feladatai többek között a nehézipar fejlesztését, az iparosítás ütemének gyorsítását tűzték ki célul.

A „vas és acél országának” célja, hivatalos programja és gyakorlata egyoldalú fejlesztést, megalapozatlan terveket és óriási fiaskókat hozott. A mezőgazdasági és könnyűipari beruházások elmaradása, a szembeszökő aránytalanságok a termelés csökkenéséhez, az ellátás visszafogásához, az életszínvonal rohamos csökkenéséhez vezettek. A nehézipar fejlesztése, amit a hidegháború, a háborúra való készülés sürgetett, a nyersanyaghiány miatt rendkívül költséges volt, amit tovább rontott az a körülmény, hogy az öröklött iparszerkezet sem volt erre alkalmas. A megalapozatlan tervek és ígéretetek természetesen nem valósulhattak meg. A Rákosi-féle vezetés a propaganda köd-függönyével próbálta palástolni ezt, másrészt a szubjektív hibák ostromozásával, vagy az „ellenség” kártevésének „leleplezésével” igyekezett kiutat keresni az alapvetően elhibázott gazdaságpolitika számára. Mikes Imre kommentárjaiban ezt igyekezett leleplezni és a gazdaság valóságos helyzetét bemutatni.

A szovjet típusú szocialista gazdaság lényegéből adódóan nem tudta biztosítani az emberek érdekelte tételét a munkában, a termelésben. A munkaversenyek, a sztahanovista mozgalmak, az ünnepi felajánlások propagandisztikus jelentőségük mellett a normák emelését szolgálták.

Mikes Imre egyik első kommentárjában, ami az induló SZER műsoraiban hangzott el, éppen az ilyen ünnepi felajánlásokkal foglalkozott.

A „Nagy Októberi Szocialista Forradalom” évfordulója a rendszer alapünnepének számított. Mikes az 1951-es évforduló előkészületeiről a következő tudósítást, illetve kommentárt adta: a Mátravidéki Erőmű dolgozói például az 1951-es tervüket már december 12-ére teljesítik, és az utolsó negyedévben 15 ezer tonna lignitet takarítanak meg. A diósgyőri Anna-bánya dolgozói a tervmaradásuk behozására tettek fogadalmat, miszerint naponta 410 mázsa szénnel többet hoznak fel a felszínre, mint az eredeti irányszám. Majd így folytatta: régen az ünnep a pihenést jelentette, napjainkban a „robot szinonimája lett”. Az ünnepre hivatkozva a magyar polgárokból minden energiát kipréselnek, a kényszerfelajánlások teljesítésének kötelezettségével.¹

1952 januárjában egy új kezdeményezésről adott hírt a *Szabad Nép*. Új jelszóval, új mozgalmat indított el Loy Árpád alberttelepi sztahanovista frontmester a széntermelés növelésére. „El akarom érni – mondta –, hogy a frontunk egy műszakban 500 csillét adjon és utána minden nap többet és többet.” Jelszava: „Termelj ma többet, mint tegnap!”² A termelés növelését a munka jobb megszervezésével, a széntermelés egyenletességével és emelésével kívánja elérni. A régi műszakonkénti 300 csillés átlagról emelni 500 csillére, majd 550-re és túlhaladni a 600 csillét is. Ehhez – mondta – meg kell teremteni a szükséges műszaki feltételeket, rendbe kell hozni a szállítóvágatokat.³

1 Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár (= OSZK Kt.) 451/6. fond 1–2. l. – A korabeli szövegeket a mai helyesírási szabályoknak megfelelően adom közre. (Kutatásaimat az OTKA és a Project on Openness in Eastern Europe and the Former Soviet Union Magyarországi Kutatási Programja támogatta.)

2 „Termelj ma többet, mint tegnap!” *Szabad Nép* (= SzN) 1952. jan. 25. 1. Loy Árpád, Kossuth-díjas sztahanovista frontmester (1906–1987) Kercsedén született (Románia, Zsil völgye), 1942-ben került Alberttelepre. 1952-ben indította el mozgalmát, amelynek jelszava „Termelj ma többet, mint tegnap!” Célja az volt, hogy egy műszakban 500 csillét termeljenek, és utána minden nap többet. Munkáját 1952. márc. 15-én Kossuth-díjjal jutalmazták. (*Kövesi Endre*: Loy Árpád élete. SzN 1952. márc. 23. 7.)

3 Az ország legjobb bányászcsapatvezetői és frontmesterei elhatározták: csatlakoznak Loy Árpád alberttelepi sztahanovista kezdeményezéséhez. SzN 1952. jan. 27. 1.

Mikes a sztahanovista frontmester erőfeszítéseit így kommentálta: a termelés napi emelését és egyenletessé tételét olvasva „viszolyogva csettintettünk egyet”,⁴ azért, mert egy újabb jelmondat nem oldja meg a szénhiány problémáit. A frontmester kezdeményezéséből arra is gondolhatunk, hogy a bányászok lelkesedése nem mondható túl nagyinak, inkább túl kicsinek. A termelés nincs összhangban a kereslettel. „Az eddigi diadalokról szóló trallalik nyilván elsietettek voltak. Komolytalanok. Alaptalanok. Hogy úgy mondjuk, légbőlkapottak. Mert a rendszer most, nem óhajtván már egyebet, bevallja, nagy a baj. És még nagyobb lesz, ha a dolgok úgy mennek tovább, mint ahogy eddig mentek.”⁵

Az államosítás a termelőeszközökön túl a magánjavak egyre nagyobb területét érintette az 1950-es évek elején. A *Népköztársaság Elnöki Tanácsa* 1952 februárjában törvényerejű rendeletet hozott egyes házingatlanok állami tulajdonba vételéről. A rendelet megalkotását – a hivatalos magyarázat szerint – az tette szükségessé, hogy a háztulajdonosok egy része a legfontosabb felújítási munkákat sem végeztette el, így a házak állaga romlott, értékük csökkent. Az indoklásban szerepelt még a háború előtti uralkodó osztályhoz tartozók lakbérékből szerzett jövedelmének megszüntetése.⁶ Mikes Imre a rendelethez írt kommentárjában értelmezte és magyarázta a paragrafusokat. Az első reflexióit a következőkben írta le: a házingatlanok állami tulajdonba vételével a rendelet nem a magántulajdont sérti, „hanem a természeti jognak, az alapvető erkölcsi parancsnak, az emberiség körülményeinek oly durva sárbatiprása, amely mellett tiltakozás nélkül elhaladni hitvány magatartás lenne. Az eb, amely nem ugat, ocsmány féreg! – mondja az Írás”. Van a magántulajdonnak egy fajtája – folytatta –, amely sérthetetlen, sérthetlensége pedig az alapvető erkölcsi normákból adódik. A magántulajdon „a munkával, személyi érdemmel, testi verítékkal, szellemi erőfeszítéssel szerzett közvetlen tulajdon”.⁷ A népi demokrácia szovjet típusú alkotmánya⁸ a magántulajdont – „legalább papíron” – elismerte. A 6. paragrafus tételesen sorolja – fejtegette tovább a kommentár írója –, mi lehet állami és mi lehet közületi tulajdon: a föld energiaforrásai (bányák), természeti erőforrások (vizek, erdők), üzemek, bankok stb. A rendelet szerint pedig állami tulajdonba kerülnek a házak, bérházak, villák, öröklakások, üzletek, olyan épületek, amelyeket munkával szereztek tulajdonosaik, személyi tulajdonukba tartozik, „az alkotmányra hivatkozva, amelyet a rendelet minden pontjában sárbatipor”. „Ez az őszintétlenség, ez a képmutatás, újabb tízezer és tízezer kis egzisztenciának ez a könnyörtelen megfojtása végigvonul az összes paragrafusokon. A személyi tulajdon, a magántulajdon néha egészen csöppnyi, mégha mikroszkopikus is, némi egyéni függetlenséget jelent. Ezt a függetlenséget a rendőrzárolom, az önkényuralom nem tűrheti.” A rendelet – folytatta Mikes – „a függetlenségnek a felfüggesztése”. A paragrafusokból kitűnik először a kisajátítás. Másodsor az államosítás alól kaphatnak kedvezményt egyes tulajdonosok, de a hatalom fenntartja azt a jogot, hogy őket bármikor a rendszer ellenségének kiálthassa ki, és így mégis megszerzi az ingatlan tulajdonjogát. „Tehát az államosítási rendelet a polgárt vagy megfosztja apró tulajdonától, vagy azt mondja neki,

4 OSZK Kt. 451/46. fond 1. l.

5 Uo. 2. l.

6 A Népköztársaság Elnöki Tanácsának törvényerejű rendelete egyes házingatlanok állami tulajdonba vételéről. SzN 1952. febr. 19. 5.

7 OSZK Kt. 451/62. fond 2. l.

8 A Magyar Népköztársaság alkotmánya. 1949. évi XX. törvény. 8. §. „(1) A munkával szerzett tulajdont az alkotmány elismeri és védi. (2) A magántulajdon és a magánkezdeményezés a köz érdekeit nem sértheti.” Törvények és törvényerejű rendeletek 1949. I. Bp. 1950. 4.

vigyázat, hallgass és engedelmeskedj, mert elrántom a meghagyott tetőt a fejed felől!” A 10. paragrafus lényegét a következőkben írta le Gallicus: ha a volt tulajdonos államosított házban lakik és annak valamilyen helyiségét használja (pl. gazdasági tevékenységet folytat), akkor azért lakbért köteles fizetni. Így kárvallottá válik, nem kap kártérítést, sőt neki kell fizetnie. Mikes elgondolkodtató elemzést írt kommentárjában azokról, akik bérből és fizetésből élnek, legfeljebb 6 szobás lakásban, és még egy másik házat is fenntartanak, pihenés, üdülés céljából. (Itt nagypolgári lakásokról, házakról van szó.) „Szeretnők azt a hódoltsági [!] dolgozót látni, akinek hatszobás háza, sőt ezenfelül villája van!” Ugyanígy mentesülnek az államosítás alól a „dolgozó parasztok házai hat szobáig és a kulákok házai öt szobáig”, mindez jó példa arra is – folytatta –, hogyan lehet társadalmi osztályokat paragrafus útján előállítani. Végezetül zárómondatai egyikében megfogalmazta Mikes azt a szörnyű igazságot, amire a magyar társadalom csak később fog rájönni. „Még jó szerencse, hogy mindezek az osztályok egyformák és egyenlőek a Sztálin út 60. mennyei ítélőszéke előtt, amely – ha úgy kell – az ötszobást és a hatszobást egyaránt deportációvá minősíti át.”⁹

A SZER amerikai vezetősége az 1950-es évek elején összeállította a parasztságnak szánt adások műsortervét, és megfogalmazta a műsorok elkészítésének gyakorlati szempontjait is. Mikes Imre kommentárjaiban is megfigyelhető ezen irányelvek alkalmazása. A parasztságnak szóló műsorok egyik legfontosabb alapvonásaként határozták meg azt, hogy a kommunista országokban a mezőgazdaságra vonatkozó minden új intézkedést és nyilatkozatot tárgyilagos kritikával kell feldolgozni, és a kommentárokba úgy beépíteni, hogy a parasztság ismereteihez és kifejezőmódjához illeszkedjék, vagyis közérthető legyen a célzott társadalmi osztály számára. A rádió célja, hogy a meglévő eszközeivel „parasztérdekvédelmet” valósítson meg, de ügyelve arra, hogy közben az egyes emberek és közösségek biztonsága ne kerüljön veszélybe. Tájékoztatni kell a parasztságot az ország különböző területein történt eseményekről, „amelyeket az otthoni belső hírszolgálat tudatosan elhallgat”. „Le kell leplezni a kommunista kormány mezőgazdasági vonatkozású terveit és messzemenő céljait.” A rádióknak be kell számolnia a mezőgazdaságban meglévő problémákról, aktualitásokról és ismertetni kell ezen, vagy hasonló problémák nyugati megoldási lehetőségeit is, beleszöve a nyugati mezőgazdaság és parasztság helyzetét, életkörülményeit. A műsorkészítés direktívái között szerepel még a tanfolyamszerű képzés, különböző felvilágosító sorozatműsorok keretében. A rádió műsorai között szerepeljenek olyan hangjátékok, népi játékok és népszokások feldolgozásai, amelyek a parasztság számára a kultúra és a szórakozás lehetőségét biztosítják – olvashatjuk a direktíva egyik utolsó pontjaként.¹⁰

Az iparhoz hasonlóan a mezőgazdaság szocialista átalakítása 1948 nyarán kezdődött a szövetkezetesítés elindításával, s felgyorsításával 1949-ben. 1949 nyarán a szövetkezeti tulajdonban lévő földterület átlagosan nem érte el a szövetkezetenkénti 100 hektárt. Ekkor kezdődött intenzíven a tömegek szervezése, a parasztok szövetkezetekbe történő kényszerítése. Elkezdődött a kuláklisák összeállítása, a kuláknak nyilvánított módosabb parasztok zaklatása. A szövetkezeti földterület az 1949. évi 182 ezer hektárral szemben 1953 nyarára 1,62 millió hektárral nőtt, a szövetkezetek átlagos területe ekkor 310 hektár lett.¹¹

9 OSZK Kt. 451/62. fond 5–6. l.

10 A Szabad Európa Rádió Szabad Magyarország Hangja paraszti adásainak műsortervezte. (1950-es évek eleje.) (OSZK Kt., Borbándi Gyula dokumentumaiból, 2000.) 3. l. 533 fond.

11 *Gunst Péter: Magyarország gazdaságtörténete 1914–1989.* Bp. 1996. 135–136.

A párt lapja, a *Szabad Nép* az iparéhoz hasonlóan a mezőgazdaságban is az óriási eredményekről, a szövetkezeti mozgalom sikereiről számolt be, valamint azokról az „engedetlen” parasztokról, akik ideig-óráig ellen tudtak állni az erőszaknak. Mikes Imre kommentárjaiban megvilágította, mi történik a szövetkezeti mozgalomban, milyen helyzetbe került a magyar parasztság nagy része. A „kuláklistának” összeállítására reagálva, azt fejtegette, ki a kulák. „Ugyan, ki a zsírosgazda? Ki a basaparaszt? Időszerűbben szólva, ki a kulák? Ezt a kérdést, amelynek ocsmány zsargonja szíven üt bennünket, meg-megborzongva, vonakodva tesszük föl. Kulák! Mennyi embertelenség, mi durva erőszak, fullasztó kétségbeesés a vörös alvilág e műszava mögött! Ki a kulák?”¹² Mikes visszaemlékezett a 8–10 évvel ezelőtt feltett kérdésre, ki a zsidó? „Felelet ezer is elhangzott és ezer elhangzik ma is e kérdésekre, amelyeket ikertestvérekként szült a világra a különböző színeket öltő rémuralom ördögi méhe.”¹³ Végleges válasz – folytatta – ezekre a kérdésekre a múltban sem született, sem „amikor a zsidó volt a kulák, sem a jelenben, amikor a kulák a zsidó”.¹⁴ Ezekre a kérdésekre azért nincs válasz – mondta –, mert az „önkényuralomnak” szüksége van áldozatokra a fennmaradásához, mert ahhoz, hogy a rendszert támogassák, „ezeket etetni, kábítani, szédíteni és megfélemlíteni kényszerül, különben magukra eszmélnék és leverik az önkényt bársonyszékeiből”.¹⁵ Az évek múlásával – folytatta Mikes – a „despotizmus” egyáltalán nem változott. Az új hatalom „zsidaját kuláknak” nevezte. A gazdaság, a társadalom fejlődése ismét az uszítás, a gyűlölködés, a pusztítás árnyaival kísértve halad előre. Vesszen tehát most a kulák ott, ahol van, vagy ott, ahol találják.¹⁶ Rákosi Máttyás szerint – olvashatjuk a folytatásban – a fordulat évétől, 1947-től a népi demokrácia vette át a hatalmat, és valóban ettől kezdve ment át a köznyelvből a hivatalos nyelvbe a kulák elnevezés. A rendszer, hogy pontosan érthető legyen megkülönböztetése, először holdakban jelölte meg, ki a kulák. Az első határ 15 hold volt, akinek ettől több földje volt, azokat nevezték zsírosparasztoknak, akinek kevesebb, ők a szárazparaszt kategóriájába tartoztak. A 15 holdat felemelték 25 holdra, mert „a gombóc túl nagy, nem bírják egyszerre lenyelni”. A parasztságot – folytatta Mikes – 3 csoportba sorolták: „a népi demokrácia édesgyermekének tekinthető kisparasztságra, a hódoltság részére megnyerendő és megnyerhető középparasztságra és a megsemmisítendő kulákságra”. Ez az osztályozás mégsem felelt meg a „magyaros nemzeti érzelmeknek”, mert a jó magatartás nem függ földterület nagyságától, hiszen lehet valaki 100 holddal rendelkező nagygazda, „aki kegyence lehet Péter Gábornak” és lehet valaki 3 hold földdel rendelkező szegényparaszt, aki sohasem hódol be. Ez azt jelentette, hogy módosítani kell a felismerhetőség számarányait. Elhagyták a számokat és politikai szinten határozták meg. „Ti tudjátok legjobban, ki a kulák!” – idézte Mikes Imre Rákosit. Vajon mit kell tudniuk? – tette fel a kérdést a kommentár írója. Nem lehet kétséges többé: „kulák az, aki a hódoltságot nem szolgálja”.¹⁷ Ezzel némileg ellentmondunk a kommentár elején elmondottaknak, mely szerint arra a kérdésre nem lehet válaszolni, hogy ki a kulák, egyfajta válasz már született: „kulák az, aki az idegen önkénynek nem hódol be”. „Ám a látszat és a logika csal.” Mert a fordulat éve (1947) óta

12 OSZK Kt. 451/146. fond 1. l.

13 Uo.

14 Uo.

15 Uo.

16 Uo. 2. l.

17 Uo. 3. l.

– olvashatjuk az indoklást – a gazdagparasztság, „mint társadalmi réteg és mint politikai tényező” eltűnt. Földjeit elvették vagy maga önként adta oda a hatalomnak, nagy földterülettel rendelkező kulákság alig maradt. „Politikailag pedig elcsendesedett, elnémult, létfenntartó ösztönénél fogva hozzásimult a falusi állapotokhoz, quantité négligeable lett a rémuralom szempontjából.”¹⁸ Mikes pontosan látta és érzékeltette kommentárjában a kulákságnak nevezett gazdálkodó parasztság helyzetét, ezt példaként csak két fontos dátumhoz köthető intézkedéssel igazoljuk. A kulákgazdaságok működésének korlátozása már az 1945–1948 között hozott intézkedésekkel kezdetét vette.¹⁹

A politikai vezetés igyekezett rábeszélni, kedvet csinálni a parasztságnak a kolhozokba való belépésre. Erre a legkedvezőbb időszak össze a betakarítás után ígérkezett. Azért is ezt az időt választották, mert így „rádőbentették” a még egyénileg gazdálkodó parasztságot a kollektív termelés előnyeire, nevezetesen arra, hogy a szövetkezetben dolgozó paraszt mennyivel jár jobban, mennyivel több marad neki, a beszolgáltatási kötelezettségek teljesítése után is, mint az egyéni gazdálkodónak. Mikes Imre egyik őszi kommentárjában egy „jól bevált” módszerrel ismertette meg hallgatóit, hogyan lehet beléptetni minél több gazdálkodót a kolhozba. A parasztság nagy részét élenjáró kolhozokba vitték, hogy lássák, milyen nagyszerű teljesítményekre képes a „szovjetizált termelés”. Meglátogatták például a kunszentmártoni Zalka Máté termelőségvetkezetet, ahol holdanként 23 mázsa árpatermést takarítottak be az őszi folyamán. A másik rekordteljesítménnyel büszkélkedő termelőségvetkezet a Győr megyei Tánacsics, amelynek tehenészetében a fejési átlag 13 liter. A látogató csoport egyik tagja, egy máriaujfalusi középparaszt megjegyezte, az ő tehenei nagyon jó fajták, de 12 liternél többet még nemigen tudott fejni. „Ebből nyilvánvaló – írta Mikes –, milyen nagy különbség az, hogy a tehén öntudatos vagy nem? Kolhoztojgyból tejel-é, vagy közönséges egyéni tőgyből?” A jó példát tovább folytatta Péter Károly, aki az ürömi Béke termelőségvetkezet tagjaként az elmúlt évben a családjával együtt 952 munkaegységet²⁰ ért el. A termelőségvetkezettől búzát, különböző vetőmagokat és még 6664 Ft készpénzt is kapott. Mikes szavaival élve – „vak, aki nem látja, süket, aki nem hallja, gügye, aki fel nem fogja, hogy kolhoztagnak lenni csupa élv, csupa kéj, csupa mámor és idvezülés”.²¹ Felvetődhet bennünk a kérdés – folytatva – ezeket a példákat látva, miért nem lépnek be tömegével az egyénileg gazdálkodók a szövetkezetekbe? „Olyan enigma ez, melyre hiába keressük a megoldást. A népi demokrácia nem szegény a hasonló rejtélyekben.”²²

18 Uo. 4. l.

19 A Magyar Közlöny 1948. évi 144. számában megjelent 7090/1948. kormányrendelet alapján mezőgazdasági járulékot azok fizettek, akiknek földterülete 15 hold volt, vagy a 150 aranykorona értéket meghaladta. 1948 novemberében az Országos Közellátási Hivatal 106720/1948. rendeletével, amely a Magyar Közlöny 1948. évi 261. számában jelent meg, módosították a beszolgáltatási kötelezettségen és bevezették a zsírbeszolgáltatási adót azokra, akiknek a földtulajdona meghaladta a 25 holdat, ill. a 250 aranykorona értéket. (Ld. *Rainer M. János*: Nagy Imre. Politikai életrajz. Első kötet. 1896–1953. Bp. 1996. 470–471.)

20 A mezőgazdasági termelőségvetkezetekben, a tagok által elvégzett munka mérésére és értékelésére használt mértékegység. Azokra vonatkozott, akik mezőgazdasági munkával élethivatás-szerűen foglalkoztak. Ld. az 1.009/1952. (IV. 24.) sz. minisztertanácsi határozatot. Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1952. Bp. 1953. 232–233.

21 OSZK Kt. 451/157. fond 2. l.

22 Uo. 3. l.

A beszolgáltatási kötelezettség²³ az 1950-es években a parasztság minden rétegét érintette, s 1956-ig maradt érvényben. A terménybeszolgáltatás mennyisége évről évre nőtt. A beadási kötelezettség mértékét külön határozták meg az egyénileg gazdálkodó parasztnak és külön a kulákoknak, nekik sokkal többet kellett beszolgáltatniuk. Az egyéni gazdálkodónak például 10 hold után 75 kg sertéshúst; 20 hold után 200 kg-ot kellett beszolgáltatni, holdanként 10 kg marhahúst, 2,40 kg baromfit, 40 tojást, tehéntartó esetén tejet, 400 ölnél nagyobb szőlőnél pedig bort is stb. A kulák a földterület nagyságától függően 380–800 kg súlyú élő sertést, 10 holdanként 12 kg marhahúst stb. A leadott terményekért elenyésző árat fizettek, ami még az előállítást sem fedezte. A búa átvételre 60 Ft/q, az önköltsége kb. 280 Ft, a szabadpiaci ára kb. 300 Ft. A beadott rozsert 54 Ft-ot, zabért 50 Ft-ot fizettek mázsánként, a sertésért 5,40; vágómarháért 2,70; soványbaromfiért 6,30 Ft-ot kilogrammonként.²⁴

Mikes Imre egyik év végi *Reflektor*ában egy olyan kulákcsaládot mutatott be, akik elmulasztottak eleget tenni beszolgáltatási kötelezettségüknek, sőt élelmiszert és egyéb dolgokat tároltak házukban nagy mennyiségben. A kommentátor a budapesti Kossuth rádióban elhangzott rendőri kommunikén döbbsent meg, ami így szólt: „A budapesti főkapitányság eljárást indított Schering György, Schering Györgyné és Schering Antal kulákok ellen, akik nagyobb mennyiségű élelmiszert, zsírt, lisztet halmoztak fel lakásukban. Schering Györgyné és Antal fia folyamatosan vásároltak fel zsírt, cukrot, ámbár lakásukon meg kamrájukban már nagyobb mennyiségű árut rejtegettek. A házkutatás során öt mázsa árpát és körülbelül öt mázsa lisztet is találtak náluk, amelynek nagy része megromlott. Pincéjükben körülbelül négyszáz liter bor volt elrejtve, amit a piacon összevásárolt szőlőből maguk préseltek ki, hogy üzérkedjenek vele. A kulákcsalád ezenkívül gépkocsialkatrészeket is gyűjtött és a tulajdonában lévő mezőgazdasági gépeket megrongálta, nem gondozta. Így akarták megkárosítani a nép államát, nem számítva arra, hogy a dolgozó nép ítélő keze lesújt rájuk. Méltó büntetésüket megkapták.” Mikes kérdése a következő volt: „kedves Rákosi Mátyás [...] elhisz-e ebből a rendőri rémregényből akár egy veszekedett szót is? Ön értelmes ember, nagyon értelmes ember, ezt senki sem vonja kétségbe, tisztában van a szavak, a fogalmak, a tények értékével”. További kérdései: Hihető-e, hogy a mai Magyarországon egy önálló falusi gazda ilyen mennyiségeket rejteget bárhol is? Van-e mostanság a háznak, vagy annak környékén olyan hely, amelyre azt lehet mondani, hogy „az én házam az én váram”? „Nem vigyáz-e tíz vizsla szem, száz sугásra kész ajak és ezer kopó ma mindenkit és mindent, elsősorban a páriák páriáit, a magyar gazdákat?” A továbbiakban részletesen elemezte az elhangzottakat. Először a 400 liter bor összevásárlását kérdőjelezte meg. Ilyen nagy mennyiségű bort képtelenség megvásárolni, mert nagyon sokba kerül, sokkal drágább,

23 A begyűjtésről a 142/1950. (V. 17.) Mt. sz. rendelet határozott, amelynek értelmében a terménybegyűjtés két fő részből tevődött össze: a kenyérgabona- és takarmánybeadásból, valamint a szénabeadásból. 1951–1952-ben változott a rendelet és a beadási kötelezettség három részre módosult: termény, állat (baromfi és tojás), valamint tejbeadásra. (Részleteiben ld. A Népköztársaság Elnöki Tanácsának rendelete az 1951–52. évi állami begyűjtésről. In: Nehéz esztendőkről krónikája 1949–1953. Dokumentumok. Szerk., bev. Balogh Sándor. Bp. 1986. 324–325.)

24 *Honvári János*: Magyarország gazdasági fejlődése a II. világháború után (1945–1958). In: Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. század közepéig. Szerk. Honvári János. Bp. 1997. 545.

mint amennyiért a kimérésekben megvásárolható. Majd azt tanácsolta Rákosinak: „menjen ki csak a piacra, hiszen ön a nép bölcs atyja, menjen ki modern Harun ar-Rasídként és meglátja majd, hogy a szőlő e kései időszakban, amikor már cukrosra csípte a fagy, drágább, mint a patika”. „Nem komoly dolog ez, nincs ennek semmi értelme, kedves Rákosi Mátyás.” A következő részben a gépkocsialkatrészek felhalmozásával foglalkozott. Miért vásárolna alkatrészt, amikor nincs is autója? „Ki az a tökkel-ütött, ki az az agyalágyult, aki hitelt adna a budapesti főkapitányságnak?” Az pedig még képtelenebbül hangzik – mondta –, hogy valaki a saját munkagépeit rongálja meg szándékosan. „Koholmány” – értékelte Mikes a rendőri kommunikikét, egyetlen szó sem igaz belőle, még a büntetés sem, mivel nem követtek el semmit. Majd így elmélkedett tovább – 1951 decemberétől rendeletet adtak ki a szabad vásárlásról, 1952 februárjától pedig jegy nélkül vásárolhatók azok a termékek, amiket az elkövetők felvásároltak. A rendelet indokolásában a falvak ipari termékekkel történő ellátása szerepel. A rendelet életbe lépése után – milyen bünt követtek el Scheringék?²⁵

Magyarországon a politikai gépezet tökéletesen működött, mindenki bizalmatlan volt mindenki iránt. Mindenki gyanússá vált az első nem tetsző mozdulat után. A beszolgáltatás rendszere, működése különösen jó alkalmat kínált a politikai hatalom számára, hogy a nekik kellemetlen személyeket, csoportokat eltávolíthassák, következmények nélkül megvádolhatták a legképtelenebb rágalomokkal, jogorvoslásra, az igazság kiderítésére és kimondására sem volt lehetőség. A SZER természetesen nem az abszolút felvilágosító szerepét töltötte be a legnehezebb időszakban, hanem a rádió helyzetéből adódó lehetőségeivel élve, a magyarországi politikai rendszer ellen való fordítás volt a cél.

Az állam a vásárlóerő csökkentését és a beruházások növelését terv- és békekölcsön jegyeztetésével kívánta elérni. 1949–1956 között 6 alkalommal összesen 6,7 milliárd Ft értékben bocsátottak ki kötvényeket. A jegyzett kölcsönt havonta részletekben lehetett fizetni, az összeget automatikusan levonták a fizetésből.²⁶ 1952 szeptemberében jelent meg a párt lapjában a felhívás a harmadik békekölcsön jegyzésére. A felhívás tartalmazta az iparban és a mezőgazdaságban elért eredményeket. Felhívták a dolgozók figyelmét a kölcsönjegyzés hasznosságára, ahol a befektetett összeg az utolsó forintig megtérül és kamatozik az ország és minden dolgozó javára. „Az ötéves terv megvalósítására kölcsönzött milliárdok népünk egységes fellépését fejezik ki a béke ügyének megvédése mellett. A békekölcsön a békés építést: a béke ügyét szolgálja.” A *Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa* a Harmadik Békekölcsönt 1952. október 1-jén, 1,300 millió forint értékben bocsátotta ki nyereség-, vagy kamatozó kötvényekben. Visszafizetésre 15 év után kerül sor. „Magyar dolgozók! Építsétek a nép országát! Védjétek a magyar függetlenséget, oltalmazzátok a békét: jegyezzetek békekölcsönt!”²⁷ Mikes Imre már a kötvény kibocsátásának napján reagált kommentárjában a felhívásra. Írásában először a kölcsön 15 év után történő visszafizetését kérdőjelezte meg.²⁸ „Megkérdőjelezhetnők a hódoltságú urakat – mondta –, hogy mi a csudáért nevezik a kényszerkölcsönt békeköl-

25 OSZK Kt. 451/241. fond. 1–5. l.

26 *Honvári J.*: i. m. 492.

27 A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának felhívása a Harmadik Békekölcsön jegyzésére.

SzN 1952. szept. 25. 1.

28 OSZK Kt. 451/188. fond 1. l.

csönnek?”²⁹ Kommentárjában ezután a békekölcsön elnevezésével foglalkozott, milyen összefüggés lehet a békevágy és a kölcsön között. Milyen „békevágyat, békeeszményt” képvisel a jelenlegi „moszkovita önkény”? Olyat, amelynek célja szurony, ágyú, bomba, mindezt a millió magyar zsebéből kivett forintokból. Mert a kényszerkölcsön – nem lehet titok senki számára – a bérek, jövedelmek csökkentését jelenti. Jegyzés esetén a dolgozóktól kb. egyhavi keresetet vesznek el. Az első (1949. szeptember 29.) kötvénykiadását a jegyrendszer megszüntetésének formájában hajtották végre. Vagyis amíg a jegyek megvoltak, addig 1 kg kenyér 1,60 Ft-ba került. A mostani ára 2,80 Ft, az emelés 75%-os. 1 kg vaj ára 30 Ft volt, az új ára 72 Ft, a drágulás 140%-os. A marhahús árát az élelmiszerjegyek megszüntetése után 9 Ft-ról 20,50 Ft-ra emelték, ami 128%-os emelést jelentett. A tej árát kétszeresére emelték 1,50 Ft-ról 3,00 Ft lett. A legalapvetőbb szükségleti cikkek átlagárát 20%-kal emelték. A fizetéseket pedig csak 15; 20; 25%-os arányban emelték. A fizetések reálértéke a felére esett vissza. A második (1951. szeptember 27.) kölcsön jegyzése után a minisztertanács 32/1952. sz. rendelete a 33. cikkelyben szabályozta a munkanormák kiszélesítését, kezelését, a teljesítménykötelezettséget emelve, a jövedelmeket pedig csökkentve. Most pedig a harmadik kiírására került sor. Ezek után biztatják a dolgozót: „sebaj, elvtárs, majd megkapod tizenöt év múlva!” Köz tudott dolog – folytatta –, hogy a kényszerkölcsön jegyzése alól nemigen lehet kibúvót találni, mert pontosan „azért kényszerkölcsön, hogy kényszer legyen”. Azt hirdetik, hogy a jegyzés népszavazás is egyben, aki nehezen összespórolt pénzét odaadja, az Rákosi Mátyásra szavaz. Aki nem vásárol kötvényt, az Rákosi ellen és egyben a nép ellen voksol. Ez a logika már ismerős, ezután következik, hogy ők a nemzet árulói... és folytathatnánk.³⁰

Mikes ebben a kommentárjában teljesítette a gazdaság bemutatására vonatkozó amerikai elvárásokat is, amelyek szerint minden állítást számadatokkal kellett alátámasztania a kommentár készítőjének, mégpedig lehetőleg úgy, hogy a jelenre vonatkozó adatokból a hallgató saját maga is rájöjjön a rendszer hibáira, a saját hátrányos helyzetén túlmenően, az összefüggések láncolatából a gazdaság alapvető hibáit vegye észre. Arra azonban gondosan figyelni kellett, hogy az elemzés semmilyen valótlán adatot nem tartalmazhatott.

A *Szabad Nép* cikke természetesen ezúttal is másként látta a helyzetet: Szinte az „egész ország megmozdult”, hogy jegyezzen a Harmadik Békekölcsönből. „Munkásosztályunk ismét megmutatta, mennyire átérzi felelősségét: az egész ország sorsáért, a nép államának erősítéséért. S a munkásosztály példamutatása mind jobban magával ragadja a falu dolgozó népét is.” A felhívás megjelenésétől kezdve, egyéni gazdálkodók, termelészövetkezeti tagok, traktorvezetők, állami gazdaságok dolgozói példamutatóan az elsők között jegyezték a kölcsönből – olvashatjuk a párt lapjában. A cikk további részében emlékeztették a falu parasztágát arra, hogy a felszabadulás óta mit kapott az államtól, és ez most aktív részvételre kötelez minden hazáját szerető embert: „Van-e olyan dolgozó paraszt” – olvashatjuk – aki nem emlékszik az alig 8 évvel ezelőtti nyomorra, az óráról órára történő rettegetésre, a bizonytalanságra, amelyben a falu népe élt. Az embertelen gyalázatos világra, ahol az ispán korbácsa, a csendőrök fegyverei szolgáltatták az igazságot a parasztságnak. „A kizsákmányolás koromsötét éjszakája után derűs, verőfényes, ragyogó reggel köszöntött be a magyar faluba.” A békekölcsön jegyzé-

29 Uo. 3. l.

30 Uo. 4–5. l.

sével – olvashatjuk a folytatásban – minden dolgozó munkás és paraszt lehetőséget kap saját jövője jobbátételére, amikor újabb szántót vehet művelés alá, több traktor segíti majd a munkáját stb. A kölcsönjegyzések nagy számából mutatnak példát falun a gyűjtőtagotoknak és minden ellenségüknek. A teljes győzelemre mozgósítanak a pártvezetők, példamutatásukkal a parasztoknak, a „falu kommunistái”. A nép most a falura tekint, várva, hogy példaadásukkal tegyenek eleget a haza hívó szavának, és jegyezzenek minél több békekölcsönt.³¹ A *Reflektorban* Mikes megvilágította a dolgozó parasztság buzgósgának hátterét a kölcsönjegyzéseknél. „A kényszerkölcsön kancsukája a mai szent napon a falusi nemzet hátán csattog” – kezdte kommentárját Gallicus. Nem tarthatjuk túlzásnak a kifejezést – folytatta –, mert a párt lapja vezércikkében hangsúlyozta, hogy aki nem jegyez a békekölcsönből, az a hazája és saját érdekei ellen cselekszik, az egész nép előtt eljártssa a dolgozó parasztság becsületét. A parasztság tudja, hogy a kölcsönjegyzés elmulasztása az ellenségnek kedvez. „Fel kell-e tennünk a kérdést, mi sors várakozik azokra, akiket a rendszer becstelen hazaárulónak, a reakció bérencének nyilvánít?” Aki tehát nem jegyez, az becstelen, hazaáruló, bérenc, „túlunk-e, azt mondván, hogy a kényszerkölcsön kancsukája a mai szent napon a falusi nemzet hátán csattog”?³²

1952. szeptember 30-án a Szovjetunió visszaadott a magyar kormánynak 69 korábban német, majd szovjet tulajdonba került gyárat, vállalatot. Ezek az üzemek a magyar gazdaság számára nem voltak elhanyagolható tényezők. A *Szabad Nép* erről nem tájékoztatta olvasóit, Mikes Imre egyéb hírforrásokból szerzett tudomást a történekről és tájékoztatta hallgatóit. Az említett vállalatok – mondta – német tulajdonként a potsdami béketárgyalások után kerültek a Szovjetunió tulajdonába (a jóvátétel keretében). A szovjet térhódítás egyik első megnyilvánulási formája a „préda” megszerzése volt. „A harácsolás.” „Ahogyan a csuklókról letépték az órákat, úgy ragadták el a magyar földről mindazt, amit a magyar génusz nemzedékek munkájával megteremtett.” Élénken él még mindenki emlékezetében – folytatta – az 1944–1945. esztendő, amikor vég nélküli vagonok sora, nyersanyagokkal, gépekkel, élelemmel megrakva hagyták el az országot Záhonynál. A 69 gyár gépállományának nagy részét a potsdami egyezményben foglaltak alapján leszerelték és elvitték az országból, majd a magyar kormánytól „követelték”, hogy az üres gyárépületeket újra gépesítsék, hogy a termelés megindulhasson. Miután ezt a magyar kormány teljesítette, a termelés megindult, aminek nagy része szintén a jóvátételhez tartozott, eladták a magyar kormánynak ezeket a gyárakat. A Szovjetunió birtokába nemcsak azok a gyárak kerültek, amelyek korábban német tulajdonban voltak, hanem azok is, amelyek a háború előtt és után is magyar, osztrák vagy francia érdekeltségűek voltak, pl. a Dunagőzhajózási Részvénytársaság, amely osztrák volt és a németek Ausztria lerohanása után szerezték meg tulajdonjogát, vagy a Telefongyár, Kábelgyár, a Hazai Posztógyár, a Soproni Pamutgyár, a Magyar–Francia Cérnaggyár stb.³³ Mikor ér véget a jóvátétel? – tette fel a kérdést Mikes – Soha! Amíg Moszkva és Magyarország elvtársai intézik az ügyeket, addig a jóvátétel meghosszabbítása történik, és „eladogatják nekünk a sajátunkat”.³⁴

31 Dolgozó parasztok, jegyezzetek békekölcsönt! SzN 1952. szept. 27. 1.

32 OSZK Kt. 451/190. fond 1–2. 1.

33 Uo. 451/195. fond 2–4. 1.

34 Uo. 5. 1.

Az új szakasz gazdaságpolitikája

Mikes Imre nagy érdeklődéssel figyelte az 1953. évi „új szakasz” jelentkezését, és az azt követő magyarországi politikai hullámveréseket. 1953. július 5-én jelent meg a *Szabad Népb*ben Nagy Imre miniszterelnök programbeszéde, amelyben ismertette a gazdaság reformjára vonatkozó elképzeléseit, ezek társadalomátalakító hatását az élet szinte minden területén.³⁵ Mikes Imre több kommentárjában foglalkozott az új gazdaságpolitikai elképzelések megvalósulásával. Nagy Imre programjában nagyon sok ígéret hangzott el. A munkásoknak kevesebb munkát, könnyebb megélhetést, a parasztságnak lét- és tulajdonbiztonságot, az értelmiségnek nagyobb megbecsülést, a kiskereskedőknek és kisiparosoknak újra iparúzést ígért. A miniszterelnök ígéreteiben sok volt a bizonytalanság – mondta. A „rendőri rémuralomnak” vége, de az igazságügyi és rendőri hatóságok éberebben figyelnek az állam biztonságára. Mikes bírálta a kormány politikáját és azért nem tartotta megvalósíthatónak, mert a politikai jogok kiterjesztése nem történt meg. Tehát az esetleges eredményeket, amelyeket az új gazdaságpolitika biztosított volna a nép semmivel sem tudta megvédeni.³⁶

A mezőgazdaság reformjánál lehetővé vált a termelészövetkezetek feloszlata, ahol a tagság egy része azt akarta.³⁷ Mégis, amikor ilyen kezdeményezésre került sor, megjelent az ÁVO és a kezdeményező termelészövetkezeti tagot bebörtönözték, természetesen ezek után már senkinek sem volt kedve ehhez hasonló kezdeményezéseket tenni.³⁸ (A tények mást mutatnak. Erősen csökkent a termelészövetkezetek száma, területe, tagsága.³⁹)

Jogos kifogások hangzottak el a hivatalok, közintézmények durva, sértő magatartása ellen, ahogyan az „egyszerű polgárokkal” bántak – hangzott a miniszterelnök programjában.⁴⁰ Talán az új gazdasági politika előterjesztője úgy gondolta, hogy a nép „még akkor is ragaszkodni fog e durvasághoz, lelketlenség és ridegség érvényesüléséhez, amikor a fennen meghirdetett kormányprogrammal értelme és szelleme szerint már ütött a megváltás órája”⁴¹

Nagy Imre beszédében négy pontban foglalta össze azokat az okokat, amelyek a nehézipar fejlesztésének csökkentését indokolták. Az első: az ország nem rendelkezik a szükséges alapanyag-mennyiséggel; a második: az erőltetett nehézipari termelés óriási mértékben igénybe veszi a munkások teljesítőképességét; a harmadik: az életszínvonal csökkenése; a negyedik: az egyoldalú iparosítás, az előállított termékek kizárták az országot a nemzetközi kereskedelem jelentős részéből.⁴² Mikes kommentárjában megerősítette a miniszterelnököt a négy pontban, különösen egyetértett a munkások fokozott igénybevételének megjelölésében. Az egyes gyárakban, bányákban – mondta – 16–18, sőt 20 órát is dolgoztak. Az erőltetett műszakok a munkások minden szabadidejét elvetették. Az életszínvonalról elmondta, hogy nemcsak nem emelkedett, de jelentős mérték-

35 Nagy Imre elvtárs beszéde. SzN 1953. júl. 3. 1.

36 OSZK Kt. 451/364. fond 2–3. l.

37 Nagy Imre elvtárs beszéde i. m. 2.

38 OSZK Kt. 451/370. fond 1–2. l.

39 A magyar népi demokrácia története 1944–1962. Szerk. Balogh Sándor, Jakab Sándor. Bp. 1978. 217–219.

40 Nagy Imre elvtárs beszéde i. m. 2.

41 OSZK Kt. 451/370. fond 4. l.

42 Nagy Imre elvtárs beszéde i. m. 1.

ben csökkent. Hiányoztak a legfontosabb alapvető élelmiszerek (kenyér, liszt). A miniszterelnök által felsoroltak közül egyetlenegy pont is indokoltá tette volna új gazdaságpolitika létrehozását – mondta.⁴³

Az amerikai vezetés figyelemmel kísérte a magyarországi belpolitikai változásokat, így a Nagy Imre által meghirdetett új gazdasági program megvalósulását is. Rendkívüli irányelveket fogalmazott meg és adott ki a magyarországi reformfolyamatok kezelésére, amelyek közül néhány jelentősebbet említünk meg. A rádió mezőgazdasággal foglalkozó adásaiban hangsúlyozni kell az önálló parasztgazdaságok életképességét a termelőszövetkezetekkel szemben. Nagy Imre programjában a kormány részéről tett engedményekkel kapcsolatban el kell mondani azok jelentőségét, de azt is közölni kell a hallgatókkal, hogy az engedmények előnyeit sok munkás- és parasztcsalád még nem érzékeli, vagyis sokuk életére még nem hatott kedvezően a folyamat. A belpolitikai kommentárokból rá kell mutatni arra is, hogy a meghirdetett gazdasági program a kommunista rendszer alapvető hibáit nem tudja megoldani.⁴⁴

Nagy Imre július 4-én elmondott programjában többek között a mezőgazdaság átalakítását, a parasztság terheinek csökkentését is ígérte. Az erőszakos téjeszesítést megszüntetni, az egyéni gazdálkodást támogatni, a parasztság sérelmeit orvosolni kívánta. Lehetőséget akart biztosítani azoknak a szövetkezeti tagoknak, akik ki akartak lépni a termelőszövetkezetből, hogy ezt megtehessék, vagy ahol a tagság egy része ki akart lépni, ott meg lehetett volna szüntetni a szövetkezetet.⁴⁵ Augusztus 7-én a *Szabad Nép* cikke arról tanúskodott, hogy a mezőgazdaság átalakítása nem a miniszterelnök által meghirdetett új gazdasági program célkitűzéseinek értelmében valósul meg. Mikes Imrének is feltűnt a Védjük termelőszövetkezeteinket!⁴⁶ című cikk a párt lapjában.

A törvényt szigorúan fogják alkalmazni mindazok ellen, akik a termelőszövetkezetek ellen szervezkednek. A párt lapja gyorsan egy elrettentő példát is közölt olvasóival. A Keleti Fény termelőszövetkezet bomlasztó, befurakodó kulákjainak Kádár Vincének, Hevesi Péternek és Porol Jánosnak a nevét említette, ők gyűjtöttek aláírást a termelőszövetkezet feloszlatása érdekében. A kezdeményezőket többévi börtönbüntetésre ítélték.⁴⁷ Ez az eset – írta Mikes – csak egy a száz és száz eset közül, mert azokat, akik a miniszterelnök programja alapján változtatni akartak sorsukon, azokat hosszú évekre bebörtönözték, pedig a mezőgazdaság átalakítására vonatkozó programot a politikai hatalmat birtokló, felelős kormány hirdette meg. „Azoknak, akik valóra próbálják váltani, cella a bér.” „Felvetődik a kérdés, mi célra tör ez ellentétes, zűrzavaros piruettekkel e népi demokrácia?” A rendszer nem készült fel – mondta – arra, hogy a parasztság így fog reagálni a törvény adta lehetőségekre, most „korbáccsal, kancsukával, szuronnal próbálja visszakényszeríteni a kiszabadult szellemeket a programbeszéd előtti bilincsek közé”.⁴⁸

A *Szabad Nép* szeptember 6-i száma az első oldalon közölte az árleszállításról szóló cikkét, valamint a leárazott termékek listáját és az árleszállítás mértékét százalékban.

43 OSZK Kt. 451/402. fond 1–3. l.

44 19. sz. Rendkívüli Irányelvek. Az 1953. júniusi–júliusi fordulat. (OSZK Kt., Borbándi Gyula dokumentumaiból, 2000.) 17–18. l. 533. fond.

45 Nagy Imre elvtárs beszéde. SzN 1953. júl. 5. 2.

46 Védjük termelőszövetkezeteinket! SzN 1953. aug. 7. 1.

47 I. h.

48 OSZK Kt. 451/389. fond 4–5. l.

A cikkben többek között azt olvashatjuk, hogy az árleszállítás, a kormányprogram végrehajtása, bizonyíték az életszínvonal emelésére, a dolgozók növekvő anyagi és kulturális szükségleteinek kielégítésére.⁴⁹ Mikes Imre kommentárjában az árleszállítások valódi tartalmára és jelentőségükre mutatott rá. Nem helytálló az a tétel, amelyet a pártlap közölt, „hogy minél több munka, annál emeltebb életszínvonal, dolgozz többet, jobban élsz!” Mikes Imre véleménye szerint ennek „éppen az ellenkezője az igazság: az árcsökkenés nem a dolgozó nép munkájának gyümölcse, hanem a dolgozó nép nagyszerű ellenállásának diadala. Sajnos, egyelőre soványka, vérszegény diadala”. A rendszer érve – folytatta –, hogy az elmúlt 8 év alatt a nép óriási teljesítményről tett tanúbizonyságot – ez így van, elfogadható az az állítás is, hogy az ipari termelés 1938-hoz képest háromszorosára, négyszeresére emelkedett. Azt is ismerjük, milyen nagyszerű mennyiségeket adott a föld az embereknek. Ezen állításokat elfogadva igaz az is, hogy a nemzeti jövedelem sokszorososan túlszárnyalta a korábbiakat. „Am, ha ez így is van, hol marad az a szívét-lelket derítő közjólét, hazánknak az a kánaáni bősége, az a földreszállott paradicsom, aminek a vakító számadatából logikusan és természetesen következnie kellene?” „Mit csináltak valójában párját rikító verítékezésünk hozadékával? Hova tűnt el, kinek a kezébe, milyen célokra a mérhetetlenül felhalmozódott tőke? Ki a nemzeti jövedelem kedvezményezettje? Mert, hogy a magyar nép nem, az szentigaz!” Majd így folytatta: 8 év munkája után első alkalommal kapott a nép „némi koncot, egy illuzóris árcsökkenés formájában”. A dolgozók munkájának gyümölcset nagy részben elnyelte a Szovjetunió, valamint a hadiipar fejlesztése, amelyet nem a magyar nemzet szorgalmazott, tehát közvetve az erre a célra fordított összeg is „a moszkvai hatalom – politikai oltárára áldozódott”. Az árleszállításokból a kenyér árának változását említette, amely 1949-ben 1 Ft volt, 1953-ban 14%-os csökkentés után 2 Ft 80-ba került. Arról azonban hallgatott a politikai vezetés, hogy a 2 Ft 80 filléres kenyeret 60 Ft-os mázsánkénti gabonából állították elő, vagyis az állam „élelmiszer-uzsorát folytatott a nemzettel szemben”. Ezekből következik – mondta –, hogy ez az árleszállítás ennek az uzsorának az árnyalt mérséklése, hogy az időnként robbanással fenyegető helyzetet csillapítsák. Az árcsökkenés azért is „illuzóris”, mert ezek az engedmények „csak akkor lehetnének tartósak” – érvelt –, ha az 1953-as munkafeltételek maradnának a meghatározók, de ez nem így alakult.⁵⁰ A *Szabad Népb*ben azt is olvashatjuk, hogy az életszínvonal emelkedési üteme attól függ a jövőben, hogy milyen ütemben emelkedik a termelés, ez pedig a munkások és parasztok munkájával valósulhat meg. Az árleszállításra a nép válasza az legyen, hogy a szocialista munkaverseny, harmadik negyedévi tervét teljesítse, túlteljesítse. „Minden versengés – folyjék bár a bányákban, a kohóknál, a szövőgépeknél, a fűtőházakban – ennek a tervnek a teljesítését sietteti.”⁵¹ Tehát a rendszer újabb teher-tételre kényszeríti a népet – mondta Mikes –, valójában visszaveszi azokat a kedvezményeket, amelyeket az árak csökkentésével adott. „Ha a nemzet belemegy ebbe az agyafúrt játékba, ha lazítja, nem pedig erősíti ellenállásának ütemét, holnap-holnapután arra eszmél, hogy szegényebb és kiuzsorázottabb, mint a redukció előtt volt.” A politikai hatalommal szembeni ellenállását csak akkor tarthatja meg a nép – folytatta –, ha teljesen tisztában van a történetekkel, vagyis az árcsökkenés nem az eddigi munka eredménye, hanem az ellenállásé, „és minden további engedmény nem többletmunkájá-

49 A dolgozó nép munkájának gyümölcse: az árleszállítás. SzN 1953. szept. 6. 1.

50 OSZK Kt. 451/416. fond 1–4. l.

51 A dolgozó nép munkájának gyümölcse i. m. 1.

nak, de fokozott ellenállásának gyümölcse lehet csak”. „Az önkényuralom, gyarmati lényegénél fogva, semmit sem ad, nem is adhat ingyen és jószántából.”⁵²

Nagy Imre új gazdasági programjának megvalósulását elemezte a *Szabad Nép* 1953. december elején megjelent cikkében. A cikk a *Központi Vezetőség* október 31-i határozata alapján sorolja a végrehajtandó feladatokat: a mezőgazdaságban tapasztalt elmaradások felszámolását, a dolgozók életszínvonalának állandó emelését, az új szakasz középpontjában mindenekelőtt a dolgozó ember álljon. A célok megvalósítása érdekében „átcsoportosítást” kell végrehajtani a gazdaság területén. Az átcsoportosítással a gazdasági élet területei közül a mezőgazdaságra, a könnyű- és élelmiszeriparra kerül a hangsúly. A közellátás, az egészségvédelem, a kultúra előtérbe kerülése a fő cél. A csepeli vasasok – olvashatjuk a lapban –, az átcsoportosítás szellemében „a helyi lehetőségek” figyelembevételével, a tervük teljesítésén túl „közszükségleti” és háztartási cikkeket gyártanak. A MÁVAG-ban szintén elkezdték a szerszámok, a háztartási eszközök, gyermekjátékok gyártását. „Biztosítani kell, hogy a nehézipar üzemei is jelentős mértékben gyártsanak közszükségleti cikkeket.” A mezőgazdaságban, a termelősövetkezeti parasztság vagy az egyénileg gazdálkodó paraszt, ha él a kormányprogram adta lehetőségekkel, idejében és jól fogja elvégezni munkáját. A lakosság minden rétege bőségesen és olcsón juthat hozzá az alapvető élelmiszerekhez. Az emelkedő életszínvonal erőt ad, és minden akadályt elhárít az új program megvalósításának útjából.⁵³

Mikes Imre a vezércikkre válaszul elkészítette kommentárját. Ebben a miniszterelnök július 4-én elhangzott gazdaságátalakító programjából indult ki, amelynek lényege a túlfejlesztett nehézipar („vízfej”) visszaszorítása, és azoknak a gazdasági ágazatoknak a fejlesztése, amelyekről a forrásokat, a nyersanyagot, az emberi erőt eddig a nehézipar szívta el. A valóságot azonban Mikes másképpen látta, és láttatta azok számára is, akik véletlenül nem lettek volna tisztában az új gazdaságátalakító program után kialakult helyzettel. A kormányzat első hiányossága – írta – az, hogy az „átcsoportosítás” végrehajtásáról nem intézkedtek. Vagyis arról, hogy a nagyipart átállították volna a közjóléti cikkek termelésére, erről nem tájékoztatták a közvéleményt. A gazdasági program megvalósításának tervezetét nem a kormány, nem a Tervhivatal, és nem a minisztériumok végzik, hanem – idézte Mikes a pártlap példáját, amit már korábban olvashattunk – például teljesen önhatalmúan a MÁVAG, vagy Csepel ipartelepei. Ez fejtelenségre, esztelenségre utal. „Az eredmény: nagyobb vízfej daganattal, több veríték bajonettel és munkatörvény jogfosztással.”⁵⁴

A magyar gazdaság 1953. évi helyzetének bemutatására Mikes Imre 1954. április 20–21-én írott kommentárjában, az 1953-as év néhány, a *Szabad Nép*ben megjelent vezércikk segítségével mutatott rá. „Emlékszik-e még a polgártárs arra, hogy milyen volt a tavalyi termés? Ha nem emlékszik, felrészíthetjük a memóriáját: kitűnő volt. Sőt nem is kitűnő, hanem a legkitűnőbb. Olyan pompás, amilyenre nem volt példa emberöltők óta.”⁵⁵ A *Szabad Nép* 1953. június 26-án megjelent vezércikkében az átlagosnál nagyobb terméstről, és a termés betakarítási nehézségeiről írt. „Az átlagosnál millió mázsákkal

52 OSZK Kt. 451/416. fond 4–5. l.

53 A népjólét tervének megvalósításáért. SzN 1953. dec. 1. 1.

54 OSZK Kt. 451/457. fond 1–6. l.

55 Uo. 451/532. fond 1–2. l.

több termést levágni, elcsépelni – nehéz munka, nagy feladat lesz.”⁵⁶ Majd 1953. július 11-én a *Szabad Nép* ismét cikket közölt, amelyben szintén az idei bőséges termésre, a ritkán látott kövér kalászkokra büszke. „A gazdag termés nagy öröme a falunak, nagy öröme egész népünknek.” „Parasztágunk jókedvvel látott hozzá az idén a legnagyobb mezőgazdasági munka, az aratás elvégzéséhez.”⁵⁷ Az aratási munkák végeztével a pártlap 1953. október 18-án cikket jelentetett meg a mezőgazdaság kiváló eredményeiről, pl. a gabonafélék 1953-as terméseredményei – a zab kivételével – sokkal jobbak voltak, mint 1945 előtt bármikor is. Az őszi búza és árpa átlagtermése kimagaslan jó, még az 1951. évi termést is meghaladta.⁵⁸ Mikes Imre a nyugati hírügynökségek jelentései közül a következő hírre lett figyelmes: „Az Argentína és Magyarország között létrejött kereskedelmi szerződés értelmében Argentína a magyar ipari szállítmányok ellenében kenyérgabonát, lenmagot és nyersbőrt szállít Magyarországnak.” Argentína 10 ezer és néhány száz km távolságból, egy óceánon és egy földrészen át gabonát szállít Magyarországnak. Oda, ahol az elmúlt nyár leggazdagabb gabonatermése termett. „Hogyan következhetett el olyan helyzet, hogy a magyar népnek drága aranyon kelljen 15 000 kilométer távolságból mindennapi kenyerét megvásárolnia?”⁵⁹ A választ a Kossuth adó 13 nappal korábbi, április 8-án délután 5 óra 1 perckor elhangzott adásából tudhatta meg a hallgató.⁶⁰ Az adásban elhangzottak értelmében Moszkvában jegyzőkönyvet írtak alá a Szovjetunió és a Magyar Népköztársaság 1954. évi kölcsönös áruforgalmáról. A Szovjetunió gyapotot, kokszot, vasércet, golyóscsapágyakat stb. árukat szállít Magyarországnak. Magyarországról pedig folyami és tengeri hajókat, emelő és közlekedési berendezéseket, sertéshúst és más fogyasztási cikkeket visznek a Szovjetunióba. Nem nehéz tehát levonnunk a következtetést, hogy az 1953. év dús gabonatermése „végeláthatatlan” vagonokban a Szovjetunióba jutott. A gabonán kívül hús, zsír, tej, bőr, szövet stb., amire talán először a magyar dolgozóknak lett volna szükségük.⁶¹

A *Szabad Nép* 1954. október 22-én jelentette meg a *Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének* határozatát „népgazdaságunk helyzetéről és gazdaságpolitikai feladatainkról”. A határozat első fejezetének 9 pontjában részletesen felsorolják az elmúlt évek gazdasági eredményei mellett, az ötéves terv megvalósítása során a gazdaságban felmerült aránytalanságokat és ellentmondásokat, a túlzott iparosítást, a mezőgazdaság háttérbe szorítását, az életszínvonal emelkedésének elmaradását, a közszükségleti cikkek hiányát. A meghirdetett új szakasz programjának nem megfelelő végrehajtása, a gazdaság irányításában elhatalmasodott bürokratizmus stb. hozzájárultak a kialakult kedvezőtlen politikai, gazdasági, társadalmi helyzethez. A határozat második fejezetében található pontok tartalmazzák az 1953-as júniusi új program megvalósításának feladatait: a dolgozók anyagi és kulturális igényeinek kielégítése, az életszínvonal emelése, a termelőerők fejlesztése, a mezőgazdasági és ipari termelés növelése, a parasztság vá-

56 A bő termés betakarításáért. SzN 1953. jún. 26. 1.

57 Szemvesztéségmentes gyors aratást! SzN 1953. júl. 11. 1.

58 A tervjelentésről. SzN 1953. okt. 18. 1.

59 OSZK Kt. 451/532. fond 4–5. 1.

60 Uo. 5. 1. A SZER monitoring osztálya lehallgatta a budapesti rádióadókat, az ott hallottakat felhasználták a kommentárok készítéséhez. Ez történt ebben az esetben is. A müncheni magyar osztály megszűnése után (1993) ezek a hanganyagok átkerültek Prágába és onnan az OSZK Történelmi Interjúk Tárába, ahol VHS kutató kazettára történő átmásolásuk befejeződött.

61 OSZK Kt. 451/532. fond 5. 1.

sárlóerejének emelése, az egyéni parasztgazdaságok gépekkel, szerszámokkal, műtrágyával történő jobb ellátása. Az iparban tovább kell lépni, felszámolni a hibás elgondolásokat, növelni kell a lakosság fogyasztási cikkekkel történő ellátását. Nagyobb figyelmet kell fordítani a szénbányászat és a villamosenergia termelésére, és a lakosság igény szerinti kielégítésére. Következésképpen harcolni kell a takarékoságért, a nemzeti vagyon elherdálása ellen. Az új gazdasági program részletes kidolgozásának tervezete eddig még nem készült el, enélkül a felsorolt feladatok végrehajtása nem megoldható.⁶² Mikes Imre kommentárjában egyetértett a pártlap azon pontjaival, amelyek a hiányosságokat sorolták. Írásában azokat a pontokat elemezte, amelyek közvetlenül az ipar, a mezőgazdaság, a munkások helyzetével foglalkoztak. Így például megjegyezte, hogy a nehézipar erőltetett fejlesztése mellett, az ipar több ágazata fejletlen maradt és közszükségleti cikkeket szinte alig állítottak elő, nagyon sok volt a selejt. A mezőgazdaság lemaradásához a parasztgazdaságok gépesíthetlensége is nagyban hozzájárult, de ez a már említett túlteljesített iparfejlesztéssel magyarázható. Gallicus összefoglalásképpen megfogalmazta a legfontosabb kérdést, mi az összeomlás oka, ki a felelős? A központi vezetőség a korábbi kormányzatot hibáztatta a kialakult helyzetért. A következőkben felvetődik az újabb kérdés, hogy „azok, akik ma kormányon vannak, tiltakoztak-e annakidején e garázda országlás ellen”? Ugyanis Nagy Imre úr miniszterelnök is tagja volt a régi vezetésnek. Lehetősége lett volna arra, hogy tiltakozzon a történetek ellen, sőt – állítja naivul Mikes –, hogy megakadályozza a döntéseket, amelyek a kialakult helyzethez vezettek. „Mi több – folytatta –, éppen ő maga volt e politika egyik legjellegzetesebb megszemélyesítője. Ez azonban nem akadályozta, hogy továbbra is ő igazgassa sorsunkat és anatómiát kiáltson azokra, akiknek lelkes és megértő cinkosa volt.” „Nagy Imre kormánya 16 hónapja van hatalmon. És csak most jön rá, hogy programját meghamisítják, hogy iparunk kátyúban vesztegel, hogy kevés a kenyér, hogy veszködik és vonaglik minden? Most kezdenek ébredezni?” „Valóban Nagy Imre és társai lennének a hon igaz vezetői, ők, akik 1953-ban csődbe menvén átmázolták a cégtáblát és most csődbe menvén még egyszer átmázolják az új cégtáblát is?” Mikes ezután azon a ponton ütközött meg, amely közölte, hogy az új gazdaságpolitika „részletes kidolgozása ez ideig nem történt meg”. „Hát itt aztán megáll az ész! Ime, előttünk egy kormány, amely 16 hónappal ezelőtt átvette nemzeti csődtömegünket, amelynek előidézésében egyébként bűnsegédi bűnrészes volt. Szóval átvette és bejelentette, hogy itt az új szakasz, a megváltó reformpolitika, a népjóléti országlás idvezítő balzsama. 16 hónap elteltével ugyanez a kormány bejelenti, hogy eddig nem volt semmiféle programja, csakúgy hatra-vakra intézkedett, utasított, parancsnokolt, még csak sejtelve sem lévén arról, merre tart és mi végre? Gyorsan elő a tudósok gyülekezetét, mert összedőléssel fenyeget minden! Itt tartunk. 16 hónap elteltével program után kapkod, munkatervért könyörög nemzeti megváltatásunk minisztériuma. De ugyanez a minisztérium másokat vádol, fenyeget, sőt nyilván már fojtogat is. Ugyan hol késlekedik az országgyűlés, mire várakozik a 300 honatya, miért nem érvényesíti ama szent jogát és nagyszerű kötelességét, hogy a központi vezetőség határozata nyomán végül a vádlottak padjára ültesse és könyörtelen ítélettel sújtsa nemzeti sorsunk bitorló iparlovagjait!”⁶³

62 A MDP KV-nek határozata népgazdaságunk helyzetéről és gazdaságpolitikai feladatairól. SzN 1954. okt. 22. 1.

63 OSZK Kt. 451/648. fond 2–5. l.

Mikes Imre 1955. január 26–27-én írt kommentárjában Nagy Imre miniszterelnök 1954. október 20-án⁶⁴ megjelent vezércikkét elemezte. Kommentárjában kiemelte és összefoglalta azokat a részeket, amelyek az új gazdasági program előtti gazdaságpolitikai hibákra mutattak rá, mely szerint a pártvezetés hibái és a gazdaságban elkövetett hibák közös töről fakadtak. A kollektív vezetés helyett az egyéni vezetés valósult meg, amely nem számolt a gazdaság törvényszerűségeivel, mellőzte a munkástömegek érdekeit, egyetlen célt fogalmazott meg, a nehézipar fejlesztését.⁶⁵

A vezetés újra a régi

1955 januárjában, Rákosi Mátyás Moszkvából történt visszatérése után Mikes kommentárjában a következőket írta: „Ma, amikor Rákosi Mátyás homo regius-ként, a moszkvai császár [...] helyesebben az egyik moszkvai császár bizalmijaként, mert még nem tudható, ki lesz az egyetlen és végleges Caesar, szóval amikor Rákosi Mátyás homo regius-ként már újfent ott áll az emelvényen és parancsokat oszt, megszabja a nép kötelességeit, évekre előre kijelöli nemzeti utunkat, az októberi közhely egyszeriben a legkényesebb, legkínosabb, leggyilkosabb pikantéria erejével hat.” Majd így folytatta: Nagy Imre októberi vezércikkében a gazdasági hibákra rámutatva Rákosi Mátyást „bélyegezte meg”, kormányzásáról elmondta, hogy tudományosan nem volt megalapozott, valamint azt, hogy az „antimarxista és antileninista nézetek melegágyául szolgált”. „A leplezett ismét a hon élén látszik vezérkedni, az a férfiú pedig, aki leleplezte, változatlanul a miniszterelnöki székben ül. A poklokra is, kire hallgassunk, melyiket kövessük?” – tette fel a kérdést Mikes. „Be bölcs lenne, ha a két nagymester meg egyeznék a szereposztáson. Mert hogyan nyugodnék meg a helyzetben a kárpáti medence tizedfélmillió magyarja, ha azt látja, hogy a közvádoló meg a tettes, az igaz meg a lator szépecskén megférnek egymás mellett a nemzet élén és békén tömögetik degeszre bukszájukat az ország kincstárából?”

Az októberi vezércikket tovább elemezte és kiemelte a miniszterelnök azon kijelentését, amely a politikai bűnökért felelősségre vontak (Kállai Gyula, Kádár János, Losonczy Géza, Orbán László stb.) szabadon bocsátására vonatkozott. Tovább bogozgatva az események szálait, felvetette a kérdést, vajon hogyan érezték magukat a kiszabadultak, amikor újra azt az embert látták az ország élén, aki korábban bebörtönöztette őket. Mi a véleményük az országban érvényes jogrendről, és személyi biztonságról? Majd a következőkkel folytatta: „nem szenvednek-e vészes nyaktáji viszketegségben és mit adnának egy kopott, rongyos, feslett, de nyugati útlevelért, amellyel átléphetnék a határt. Úgy nevezik magukat, hogy népi demokrácia. Demokrácia? Egy olyan államrend, amelyben az emberi élet aszerint van vagy nincs, hogy kik váltják egymást a hatalmon, melyik klikk kerül felülre és melyik alulra? Ez lenne a demokrácia? Ez a közélet nem demokrácia, de pontosan az ellenkezője: rémuralom még akkor is, amikor rehabilitál és kegyelmet oszt!”⁶⁶

A *Szabad Nép* 1955. március 9-én vezércikkben számolt be a *Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének* üléséről, ahol határozat született a politikai helyzetről és

64 A Központi Vezetőség ülése után. SzN 1954. okt. 20. 1.

65 OSZK Kt. 451/693. fond. 2. 1.

66 Uo. 2–4. 1.

a párt feladatairól. 1953 júniusát követően jobboldali, antimarxista, pártellenes, opportunista nézetek terjedtek el a párt soraiban, az államapparátusban dolgozók körében, és más területeken is, amelyek hátráltatták az ipar termelését, csökkent a felhalmozás, „romlott az állami és az állampolgári fegyelem” – olvashatjuk a vezércikkben. Majd a hibák feltárása a következőkben folytatódik. A párt helyes politikájának sikeres végrehajtását a megnövekedett jobboldali veszély akadályozza. Ezért a legfontosabb feladat ezen káros jobboldali nézetek szétzúzása, elszigetelése. A vezércikkben pontosan felsorolták, melyek azok a káros jobboldali nézetek, amelyek a fejlődést hátráltatták: pl. egyet kiragadva a szocialista iparosítás politikájának elferdítése. A párt határozat egyértelműen tartalmazta, „hogy a szocializmus fő eszköze a szocialista iparosítás, hogy a termelőeszközök termelésének elsődlegességét biztosítani kell”.⁶⁷

Mikes kommentárjában a termelőeszközök termelésére vonatkozó 1954. október 3-án közzétett helyzetjelentéssel vetette össze az 1955. március 9-én megjelent határozatot. Vagyis 1954. október 3-án a termelési eszközök előállításáról a fogyasztási cikkek termelésére kellett átállni. Fél évvel korábban „nem az volt a baj, hogy Nagy Imre nem termeltetett termelési eszközöket, hanem éppen az, hogy termelési eszközöket termeltetett”. Majd kommentárjában felolvasta azoknak a nevének, akik az 1954. évi októberi határozatot és az 1955. március 9-i határozatot elkészítették, és az ott leírtakat vállalták. A névsor mindkét esetben azonos volt.⁶⁸

A *Szabad Nép* 1955. március 10-én megjelent számának vezércikke a pártvezetés hibáit az opportunista elhajlásban határozta meg. Az új gazdasági program bevezetésétől kezdve kizárólag csak a baloldali szektás jelenségekkel szemben történtek fellépések, engedve az osztályharc gyengülésének és a jobboldali törekvések erősödésének. A jobboldali eszmék terjedését elősegítette, hogy ezen eszméket a párton belül Nagy Imre támogatta. Vonatkozik ez – olvashatjuk a vezércikkben – az 1954. október 20-án megjelent cikkére, említi példaképpen a *Szabad Nép*. Majd arra a kérdésre kereste a választ a vezércikk írója, hogy milyen jelei voltak a párt politikájában a jobboldali eltorzulásnak? Elsőként a szocializmus építőmunkájának lebecsülését említették, majd az eltorzítás kezdetét az 1953. júliusi kormányhatározat létrejöttének időpontjában jelölték meg. A kormányhatározat – olvashatjuk – a párt korábbi tevékenységéről csak és kizárólag a hibákat sorolta, különösen bírálta az első öt éves terv szocialista iparosításának eredményeit, az erőltetett iparosítást. A továbbiakban a cikk a nehézipar azon ágazatait említi, amelyek fejlesztése nélkül nincs tartós jólét, nem emelkedik megfelelően az életszínvonal, vagyis mindennek az alapja a nehézipar, az acél, Diósgyőr, Ózd, Sztálinváros és a bányák. Az új, a Nagy Imre által megfogalmazott programnak téves jelszava volt az életszínvonal olyan mértékű emelése, amely nem követte a gyakorlatban a termelést, az önköltség valódi alakulását. 1954-ben ez történt, a reálbérek az előző évhez képest 15%-kal emelkedtek, de a parasztság körében ez az emelkedés jóval nagyobb volt. A nemzeti jövedelem és az ipari termelés stagnált, az önköltség emelkedett, növekvő termelés hiányában, a készletek felélése, a beruházások csökkenése, az adósságállomány növekedése történt. Ha ezt az új gazdasági kormányprogramot folytatja tovább a politikai vezetés, az „a szocializmus építésének elakadásához vezetne”. A jobboldali eltolódás téves hitét sugározták azok a gondolatok is, amelyek a jobb élet jelszavát elsza-

67 MDP KV-nek határozata a politikai helyzetről és a párt feladatairól. SzN 1955. márc. 9. 1. 68 OSZK Kt. 451/726. fond. 4. l. A Politikai Bizottság tagjai: Rákosi Mátyás, Nagy Imre, Gerő Ernő, Farkas Mihály, Ács Lajos, Hidas István, Apró Antal, Hegedüs András, Szalai Béla.

kították a jobb munka jelszavától, ez a munkások lelkesedésének, munkakedvének, a munkafegyelmeinek romlásához vezetett. Ezeken keresztül óriási károkat okozva a gazdaságnak, a munkásosztály egységes szellemiségének. A jobboldali eszmék különösen nagy kárt okoztak a parasztság körében, torzították a párt parasztpolitikáját. A paraszti jólét, a felemelkedés egyetlen helyes útjának továbbra is a termelőségvetkezetek szervezését, fejlesztését tartották, az egyéni gazdálkodás, a kis- és középparaszti gazdaságok fejleszthetőségével szemben. A jobboldali torzítás a gazdaságban és a parasztság körében tapasztalható károk mellett komoly visszarendeződést okozott az ideológiai élet számos területén, előtérbe kerültek a polgári és kispolgári áramlatok, amelyeket korábban sikerült féken tartani. A más nézetekkel, eszmékkel szemben szükség van türelemre, de a szocializmus töretlen építése érdekében, éberebben, kifinomult taktikai módszerekkel, hatékonyan kell küzdeni a kispolgári irányzatok ellen. Semmilyen türelem nem indokolt a reakciós polgári áramlatokkal, az idealista irányzatok feledésével, a dekadenciával, a pesszimizmussal és az anarchiával szemben. „A döntő: a párt és a munkásosztály vezető szerepének biztosítása politikai, gazdasági és kulturális életünk minden területén” – olvashatjuk. Gazdasági céljaink maradéktalan megvalósításához, „céltudatos, eszmeileg és politikailag egységes, fegyelmezett, erős pártra van szükség”.⁶⁹

A *Szabad Nép* vezércikkére Gallicus elkészítette kommentárját, amelynek címében egy kérdést fogalmazott meg Nagy Imrének, azt, hogy mikor szólal végül meg, saját védelmében? Mivel is vádolják Nagy Imrét? „Lényegében nem többel és nem kevesebbel, mint a párthatározat: eltorzította az iparosítási, meghamisította a mezőgazdasági politikát, megcsúfolta a szocializmust, megtagadta a marxizmust. A sztálini időkben ha harminc nyakszirtje lett volna, mindannyit megrakták volna golyóval e vádakért. Ma gyöngébbek, tehát habozóbbak a pillanatnyi diktátorok, módosult a kivégzés fortélya, lassúdabbá és körülményesebbé vált minden. De az nem vitás, hogy a miniszterelnök életveszélyben forog. És mivel életveszélyben forog, meg szeretnők kérdezni tőle, hogy hol kornyadozik életosztöne? Miért nem szólal meg, miért nem védelmezi magát, miért nem emel ellenvádat? Hiszen oly könnyű lenne! Elég, ha előveszi Rákosi Máttyás 1953. július 11-i beszédét, amelyben az elszánt főtitkár maradék nélkül azonosította magát az új szakasszal, annak kormányzatával és programjával. Mi több, ez új szakasz szellemi apjának, politikai nemzójének enmagát kiáltotta ki. Miért nem olvassa fel Nagy Imre Rákosi ünnepi megnyilatkozásait és miért nem vágja a szemébe, hogy mi okon, mi jögon, mi alanyi alapon vagy erkölcsi címen merészkedik magára ölteni az ügyészi tógát? Ha Nagy Imrének buknia kell, ha nemzeti életünk újabb és már újfent elsöpréssel fenyegető válságáért fizetni muszáj, miért éppen Nagy Imre fizet? Miért nem Rákosi is? És miért nem fizet a párt politikai bizottságának mind a kilenc tagja, akik rövid hat hónappal ezelőtt, október harmadikán megfogalmazott beszámolójukban nemcsak helyben hagyták Nagy Imre újszakaszos ügyvitelét, hanem annak fokozását, erősítését követelték? Miért nem szólal meg, miniszterelnök úr? Értse meg, ugyan jól megértette ön, az élete forog kockán! Miért nem emel ellenvádat? Mi nem védhetjük meg saját maga helyett. Mert mi igazán nem tudjuk, hogy ön milyen mértékben bűnös és mi igazán nem adunk, nem adhatunk önnek felmentvényt. Azt azonban tudjuk, hogy bármilyen felelősség terhelje vállát, ez a felelősség csöppet sem nagyobb, csöppet sem bitangabb és öklendeztetőbb, mint amely felelősség pillanatnyi vádlóinak és bíráinak vállát nyomaszt-

69 Tovább a szocializmus építésének, a népjólét emelésének útján. SzN 1955. márc. 10. 1.

hatná. És ha feláll, kérdezze meg azt is, hogy az a központi vezetőség, amely most egyhangúlag szinte a néparuló bélyegét süti az ön homlokára, az új szakasz közel két évén át nem vette észre, hogy a népi demokrácia szekere kátyúba került? Nem vette észre a nagyipar egyhelyt-topogását, a könnyűipar sorvadását, a mezőgazdaság torpanását, a szocializmus elárultatását, a lenini, sztálini tanok darvadozását, nem vette észre a belpoklot, amellyel állítólag ön és egyttese mételyezte a hont és a népmilliókat? De hiszen ez a központi vezetőség a rendszer legelső politikai testülete. Hatvankilenc tagja a korszak hatvankilenc válogatott cigánylegénye. Ők együtt a kollektív, a csalahatalan, a megtettesült bölcsesség. Hát ez a hatvankilenc nem látott, nem hallott semmit? Egyetlenegy sem közülük? És nem látott a háromszáz tagú országgyűlés sem? (Amely pedig ezer év óta először képviseli a nemzet érdekeit! Egyiknek sem volt aggálya, megjegyzése, kérdeznivalója?) Még a szemükkel sem hunyorítottak, még a szájszélük sem vizsgálódott el, még a kezükkel sem salapáltak felfelé, mint a nyugtalankodó csecsemő? Mind csak éljenezte önt, hurrázta, bravózta, tapsolta? Az egész párttagság nem vett észre semmit? És a nemzet sem? Amely a november 28-i választáson, három hónappal ez előtt még 6 290 541 szavazatot adott az új szakasznak, csaknem száz százalékot. És most ez a kilenc tagú politikai bizottság, ez a hatvankilenc tagú központi vezetőség, ez a háromszáz tagú országgyűlés és ez a hetedfél milliós politikai nép mind az ön hóhérait ünnepli és mind rájuk adja szavazatát! A sajtó, amely tegnap önért lelkendezett, ma azt kiáltja, feszítsd meg! A mikrofon, amely tegnap lábainál hevert, ma miniszterelnök úr nyaka köré fonódik. Szóljon hát, Nagy Imre! Mert a kép, amely az ezeréves ország síri csendjéből a szabad világ előtt kibontakozik, azt sejteti, hogy hazánkban nincs többé megláncolatlan lelkiismeret, nincs többé független szív és szabad értelem, hallgat minden és hallgatnak mindenek, elnémult még a halálraitélt is, mert a szolgaság erősebb már mint az életösztön. Védje magát, miniszterelnök úr. Védje magát, mert némaságával nemcsak önmagát ítéli el, de szörnyű ítéletet mond a rendszerről is, amelynek oly fényes ura, és mint most látszik, oly elkárhozott rabja volt!⁷⁰

A *Szabad Nép* 1955. április 18-i számában jelent meg az *MDP Központi Vezetőségének* április 14-én hozott határozata, amelynek értelmében Nagy Imrét, a Politikai Bizottság tagját és a Minisztertanács elnökét politikai nézetei miatt – amelyek ellentétben álltak a párt politikájával, a munkásosztály, a dolgozó parasztság és a népi demokrácia érdekeivel – elmarasztalta. Továbbá politikájával hátráltatta a szocialista ipar, különösen a nehézipar fejlesztését, a falvakban pedig a termelészövetkezeti mozgalmak erősödését. Gazdasági programja háttérbe szorította és gyengítette a párt vezető szerepét, szembeállította egymással az állami szerveket és a pártot. Nagy Imre anti-marxista, antileninista, pártellenes nézetei kiterjedtek a politikai, a gazdasági és a kulturális élet területeire. Jobboldali, opportunista politikájának megvalósításáért, párt-szerűtlen, pártellenes, frakciós eszközök igénybevételétől sem riadt vissza. Mindezt a Központi Vezetőség Nagy Imrét kizárta a PB-ből, a KV-ből és megfosztotta minden funkciójától.⁷¹

Gallicus kommentárjában idézett a határozat szövegéből, és a következőképpen reagált a történetekre. „Summa summarum, Nagy Imre árulása válságba sodorta, már-már megdöntéssel fenyegette a népi demokráciát. Elfonnyasztotta a nehézipart, megbomlasztotta a mezőgazdaságot, éket vert a felszabadító pártba, ilyen árulót, ilyen

70 OSZK Kt. 451/727. fond 3–6. l.

71 A MDP KV-nek ülése. SzN 1955. ápr. 18. 1.

Júdást még aligha szültek a századok.” A rendszer logikája ismét kifogástalan. Két nappal később, április 20-án Ács Lajos, a párt titkárának, az országgyűlés előtt elmondott beszédében – amely az ország gazdasági állapotára vonatkozott – kedvező képet festett az elmúlt évek ipari fejlődéséről. A nehézipar például – emelte ki Mikes – 1954-ben ötször annyit termelt, mint 1938-ban. 1949-ben az ipar a nemzeti jövedelem 55,9%-át, 1954-ben a 70%-át adta. Mikes szembeállította a KV határozatában foglaltakat, azokat a pontokat, amelyek Nagy Imrét azzal vádolták, hogy elsorvasztotta az ipart, és főleg a nehézipart, az Ács Lajos parlamenti beszédében mondottakkal, amiből ennek az ellenkezője derült ki. Vagyis, hogy az 1954-es esztendő Nagy Imre új gazdaságpolitikájának köszönhetően eredményeket hozott nemcsak a nehézipar, de a könnyűipar és a mezőgazdaság vonatkozásában is. „Miért kellett hát mennie?”⁷² – tette fel a kérdést Mikes.

A *Szabad Nép* 1955. április 19-én megjelent száma vezércikként közölte Hegedüs András miniszterelnök beszédét.⁷³ Mikes kommentárjában ízekre szedte az új miniszterelnök programbeszédét, amelyről előljáróban a következőket mondta: „fosztó jellegű, csonkító jellegű, nem kínál, de elvesz, az ínség programjának, sőt akár a nyomor programjának nevezhetnők”.⁷⁴ Hegedüs András első programpontjában, az ipar fejlesztéséről a következőket mondta: a szocialista ipar fejlődése a nehézipar fejlesztése nélkül nem képzelhető el, nem növekedhet az életszínvonal és nem épülhet a szocializmus.⁷⁵

Mikes ezt a következőképpen magyarázta hallgatóinak: „Hegedüs a nehézipar megcserkélésében keresi majd a válságból való kibontakozás útját, a nemzeti sanyarúság csökkentésének lehetőségét”. Ezt azonban egy pillanatig sem szabad elhinnünk neki – mondta Gallicus. Az az alaptézis ugyanis, hogy az iparosítás fokozása szakadékba taszítja a hazai gazdaságpolitikát, a nélkülözést, az éhezést alaptörvénnyé teszi a dolgozó tömegek között, ezt nem Nagy Imre, és nem az általa meghirdetett új gazdaságpolitika hozta magával. A tézist a párt és annak vezető szerve, a központi vezetőség határozta meg. Ez a határozat 1953. június 30-án⁷⁶ született, ezt sosem hozták nyilvánosságra, ekkor indult útjára az új szakasz. Rákosi Máttyás 1953. július 11-én a budapesti pártaktíva előtt mondott beszédében hivatkozott erre a határozatra, a következőkben: rámutatott az elkövetett hibákra, elsősorban a nehézipar erőltetett fejlesztésére, ennek következtében az életszínvonal elmaradására, amely abban nyilvánult meg, hogy kevesebb jutott mindenkől a dolgozóknak, nem valósultak meg például a lakásépítésre vonatkozó tervek sem stb. Ezt követte az új szakasz a Nagy Imre-féle gazdaságpolitika. Most ez megbukott és Hegedüs András újra visszatért az egyszer már helytelennek bizonyult gazdaságpolitikához, elsősorban a nehézipar fejlesztéséhez. Mondhatjuk – folytatta Mikes – „az új miniszterelnök rációfal a történelmi tényekre, rációfal a tapasztalatokra, meghazudtolja pártját, annak mindenrendű bizottságait és vezető méltóságait, röviden: Hegedüs András tudva valótlan állít. Magyarán: hazudik”! A régi rossz újra történő in-

72 OSZK Kt. 451/757. fond 4–6. l.

73 Ügyünk győzelmének záloga: a nép, a párt és a kormány töretlen egysége. Hegedüs András elvtárs beszéde. SzN 1955. ápr. 19. 1–2.

74 OSZK Kt. 451/754. fond 1. l.

75 Ügyünk győzelmének záloga i. m. 1.

76 A Magyar Dolgozók Párja Központi Vezetősége jún. 27–28-án kibővített ülést tartott, Rákosi Máttyás és Nagy Imre beszámoltak a politikai helyzetről. Az ülés megállapította a pártvezetés hibáit is, amelyek súlyos következményekkel jártak a gazdaságra és a társadalomra nézve. A vezetőségi ülés határozatait évtizedekig nem hozták teljes terjedelemben nyilvánosságra. Ld. Nehéz esztendőkről krónikája i. m. 496–510.

dításával nem az életszínvonal nő, hanem az éhínség, a nyomor fokozódik, a kizsákmányolás, a mind erősödő társadalmi igazságtalanság következik be. A magyar munkások fizetése nemcsak az európai bérezési listán lesz sereghajtó, hanem az afrikai listán is.⁷⁷

A miniszterelnök a mezőgazdaságról második programpontjában többek között a következőt mondta: a parasztság számára a jövőben a legfontosabb feladat „a mezőgazdaság szocialista szektorának támogatása”.⁷⁸ Kell-e e programot magyarázni? – kérdezte Gallicus. Majd így folytatta: „Ezt az agrárpolitikát, ezt a falusi inkvizíciót ismeri már a magvetők népe a Hegedüs-korszak társadalmi és erkölcsi jogelődjének, a vészes csődben elhalálozott ó-szakasznak idejéből.”⁷⁹

A gazdasági visszarendeződés következő írásos dokumentuma a *Szabad Nép* 1955. június 12-én megjelent száma. Ebben kapott helyet Gerő Ernő vezércikke.⁸⁰ Mikes kommentárjának bevezetőjében találóan mutatja be hallgatóinak a kormány új programját támogató Gerő Ernőt: „A csősz ellenzőként szemé fölé helyezi tenyerét, végigkémlél a láthatáron és azt mondja: eső lesz! A politikai csősz ellenzőként szemé fölé helyezi tenyerét, végigkémlél a magyar élet láthatárán és azt mondja: Gerő lesz! Nem csalatkozik sem egyik, sem másik. Jóslatuk nem csalafinta képességeken, nem vásári fondorlatokon, hanem a sorozatos tapasztalatok csalhatatlan bizonyosságán alapszik. Apró, mindig ismétlődő jelenségekből ítélnek. Mi például abból, hogy amikor nyomásra, nyúzásra, zsigerelésre kerül a sor, amikor a népi demokrácia rövidebbre fogja a kantárt, hosszabbra ereszti az ostort, a zabot pedig felére csökkenti, akkor törvényszerűen megjelenik Gerő Ernő. Az ötéves terv, a túlhajtott hadiipar, a feszített norma, megnyomorított bér, a beszolgáltatás, a szocializálás és az állami fegyelem Gerő Ernője. Mivel a rendszer, a mezőgazdasági párthatározattal, 180 fokos fordulatot hajtott végre, vissza a vagyonbukott ó-szakasz meddő próbálkozásaihoz, rozsdás flintáihoz, csorba szablyáihoz, vissza a nemzet elemi jogainak és érdekeinek megerőszkolásához, tehát előállott ő is, harsogó betűkkel megjelent a pártújság első oldalán.” Mikes Gerő Ernő egy korábban elhangzott beszédéből gyűjtött ki részleteket, amelyekkel azt szerette volna bizonyítani, hogy milyen erkölcsi alapon állt újra a nép elé az egyszer már megbukott gazdasági program támogatója. Az 1940-es évek végi, 1950-es évek eleji gazdasági programok „termelés-politikáját” elsősorban Gerő határozta meg. Ez az országot a gazdasági, társadalmi összeomlás szélére sodorta. A rossz gazdaságpolitika hibáit nemcsak a Nagy Imre névvel jelzett új szakasz bizonyította, hanem maguk az akkori politikai vezetők is elismerték, többek között Gerő Ernő is.⁸¹

Mikes Gerő Ernőben a korszak egyik legsötétebb politikusát látta. Megnyilvánulásaira többször visszatért. Így arról az 1955 végén megjelent vezércikkéről is írt, amelyben „a szocializmus építéséért, a dolgozó nép jólétéért” címmel elégedetten nyilatkozott az ország gazdasági helyzetéről. Az év első 9 hónapjában az ipari terv 4%-os, az év hátralévő részére 8,5%-os tervtúlteljesítés várható – mondta. Az önköltség a termékek előállításánál az 1954. évhez képest 3,7%-kal csökkent. A párt szilárd és egységes, politikája helyes, tehát minden feltétel adott, hogy az 1954-es gazdasági visszafejlődés után

77 OSZK Kt. 451/754. fond 2–4. 1.

78 Ügyünk győzelmének záloga i. m. 2.

79 OSZK Kt. 451/754. fond 4. 1.

80 A felemelkedés útján. SzN 1955. jún. 12. 1.

81 OSZK Kt. 451/801. fond 1–2. 1.

újra általános előrelépés történjen a gazdaság minden ágazatában. Gerő a cikk további részében az 1956-os esztendő gazdasági célkitűzéseit fejtegette, ezekből csak egyet említenék: „A szocialista iparosítás bevált tapasztalatainak megfelelően – szemben az idei és a tavalyi évvel – 1956-ban gyorsabban nő a szocialista nagyipar termelése, mint a helyi és szövetkezeti iparé. Ismét biztosítjuk a nehézipar elsődleges fejlődését.”⁸²

Mikes Imre kommentárjában arra emlékeztette hallgatóit, hogy Gerő korábban a rosszat, a katasztrófába torkolló gazdasági programot is támogatta, majd annak az elítélését és Nagy Imre új gazdasági programjának támogatását, majd pedig annak a tagadását is vállalta. A kommentár folytatásában Gallicus megfogalmazta a már megszokottan lényegre törő kérdéseit. „Vajon ennek a férfinak, ennek a Gerő Ernőnek dölyfös szereplése, terebélyes hatásköre, állásfoglalásának és rangjának elhatározó súlya nem tanúskodik-e már eleve arról, hogy újfent a szakadék felé vágtatunk? Ki ne látná, hogy honi légkörünket máris megfekszik a csőd fojtogató ködei? Mégis, ez a Gerő orákulumként szólalhat meg, tehet és vehet nevünkben, dönthet hétköznapjainkról és ünnepnapjainkról, eladhatja jelenünket és jövőnket anélkül, hogy akár egyetlen szónyi, akár egyetlen hangnyi észrevétel, aggály vagy tiltakozás támadhatna az ajkakon. Néma maradt a lelkében szabad nép és néma maradt a lelkében szolga népképviselő. Szuverén úrként harsogott ez a Gerő, és tehetetlen rabként hallgatott a nemzet. Csak tépelődünk rajta, hogy elnyomatottságunkat és kiszípolyoztatottságunkat mi fejezi ki inkább: a vörös szuronyok hegyén uralkodó Gerők sztentori hangja, vagy egy egész ország, egy ezeréves nép csendje-e?”⁸³

Mikes Imre ebben a kommentárjában már pontosan látta: az országa valóban a szakadék felé vágatott. Most még néma a „lelkében szabad nép”, de ebben a kijelentésben benne rejlik a kérdés: meddig marad néma, meddig tűri a „vörös szuronyok hegyén uralkodó Gerők” sztentori hangját? A válasz nem sokat késett; 1956. október 23-án a nép hallatta hangját.

IRÉN SIMÁNDI

THE HUNGARIAN ECONOMY IN RADIO FREE EUROPE'S REFLEKTOR [REFLECTOR] (1951–1956)

Western political leaders established Radio Free Europe (RFE) in response to the Cold War that followed World War II. In accordance with United States' foreign policy goals, the aim of the Radio was the unification of a divided Europe and the liberation of the peoples behind the Iron Curtain. From July 1951 until October 1993 the Hungarian service of RFE operated out of Munich. A founder member of the radio, the experienced journalist Imre Győri (Mikes) (1900–1990) wrote and edited one of the best known and most listened to programmes, Reflektor. Mikes worked under the pseudonym of Gallicus. The study analyses commentaries of Reflektor relating to the Hungarian economy and broadcast between 1951 and 1956. The commentaries

82 A szocializmus építéséért, a dolgozó nép jólétéért. SzN 1955. nov. 20. 1.

83 OSZK Kt. 451/908. fond 5–6. l.

demonstrate the social changes in the period. The commentaries are then compared with articles published in the official party daily Szabad Nép [Free People]. Imre Mikes' commentaries combined thorough analysis with unsparing criticism. He revealed the background to events in political and economic life and demonstrated the irresolvable contradictions and errors of Socialism as an existing social order. His criticism of the political leaders of the era was sharp, and he showed the dearth of human and moral qualities in their work. The political and economic mistakes of the Rákosi leadership culminated in a crisis whose resolution required radical political changes. The „messages” of Imre Mikes, carried to Hungary on the wavelengths of Radio Free Europe, served this purpose.